

Návraty lejska bělokrkého na rodiště

Miroslav Král

V průběhu měsíce května můžeme pozorovat u ptačích budek v listnatých lesích i městských parcích nápadně černobíle zbarvené samce lejska bělokrkého (*Ficedula albicollis*). Často na sebe upozorní svým chováním při obsazování hnízdní budky a vábení samičky, kdy mistrně předvádějí nepřehlédnutelný, až exoticky působící kontrast černé a bílé barvy svého perí.

Lejsek bělokrký je transsaharský tažný druh. Pravidelně střídá svůj pobyt na hnízdištích v Evropě s pobytem na zimovištích, která se nacházejí v Africe jižně od rovníku. Jeho mezikontinentální trasa návratu na středoevropská hnízdiště je delší než 6 000 km a lejsek bělokrký v průběhu tohoto tahu překonává tropický deštný les, poušť, Středozemní moře a jihoevropská pohoří. Jaká část domorodé populace dokáže zvládnout tak náročnou migraci a vrátí se na svoji rodnou lokalitu hnízdit?

Nejdéle nepřetržitě studovaná populace lejska bělokrkého na našem území hnízdí pravidelně v budkách mezi Dlouhou Loučkou a Sovincem v jihozápadní části pohoří Nížkého Jeseníku. Hnízdní budky jsou rozvěšeny 40 m od sebe navzájem v různě velikých souborech na vhodných biotopech. Soubory budek tak vytvářejí mozaiku v oblasti o průměru přibližně 2 km. Počet budek se postupně zvyšoval ze 46 v r. 1973 až na 196 v r. 2005. Ve stejném období se zvýšil i počet hnízdicích samic lejska bělokrkého z 10 na 56. Hnízdiště má nadmořskou výšku 300–480 m, zeměpisnou polohu 40° 50' s. š. a 17° 15' v. d. Lejsek bělokrký zde hnízdí na hranici podmínek svého vyhledávaného životního prostředí. Teplotní poměry na hnízdišti v jarních měsících negativně ovlivňuje jen 25 km vzdálený hlavní hřeben Jeseníků, na němž často ještě v druhé polovině dubna leží silná souvislá sněhová pokrývka. Biotop tvoří listnatý les, v němž má dominantní zastoupení dub zimní (*Quercus petraea*), buk lesní (*Fagus sylvatica*) a habr obecný (*Carpinus betulus*). Všechna data v tomto článku pocházejí pouze z hnízdiště Dlouhá Loučka-Sovinec.

Při jarním návratu přilétají první samci lejska bělokrkého na hnízdní lokalitu od 13. 4. (v r. 1981) do 30. 4. (1990). V letech, kdy tu byli první samci časněji, přiletěly první samice s několikadenním zpožděním oproti samcům. Pokud se první samci dostali na hnízdiště později (po 23. dubnu), potom zpravidla s nimi přiletěly i první samice. V letech 1973–2005, tj. v průběhu 33 hnízdních sezon, přiletěli první samci na hnízdiště v průměru 22. dubna. Na hnízdiště přilétají obě pohlaví pozvolna postupně, v menších či větších příletových vlnách a hnízdní populace se tak může rozrůstat až do poloviny května.

Z hnízdních budek na sledovaném hnízdišti vylétělo v letech 1973 až 2002 celkem 3 149 okroužkovaných mláďat lejska bělokrkého. Z těchto okroužkovaných jedinců se v letech 1974–2005 vrátilo zpět na svoji rodnou lokalitu k hnízdění 197 lejsků, tj. 6,26 %. Z toho 89 samců (5,65 %) a 108 samic (6,86 %). Nejvíce lejsků bělokrkých se vrátilo na svoji rodnou lokalitu z mláďat vylhnutých v letech 1987 (17,98 %) a 1988 (16,67 %). V Bádensku-Württembersku byla zjištěna celková návratnost lejska bělokrkého jen 3,4 % (Löhr 1957) a z jiných hnízdních lokalit data o návratnosti pro tento druh prozatím chybějí. U příbuzného lejska černoohlavého (*Ficedula hypoleuca*) uvádí Winkel (1982) návratnost na rodnou lokalitu v severozápadním Německu ve výši 5,3 %.

Ptáci narození na sledované lokalitě, kteří se vrátili, pocházeli ze 150 hnízd. Z toho ze

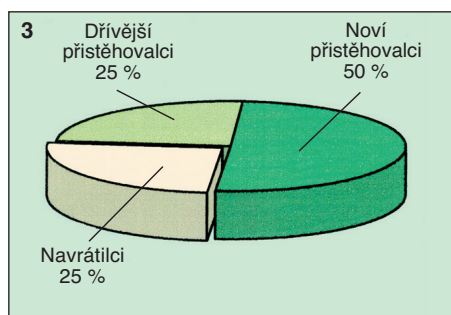
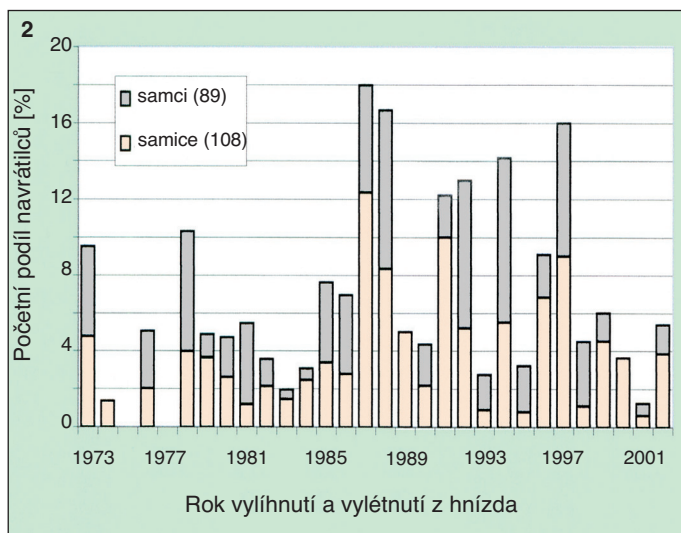
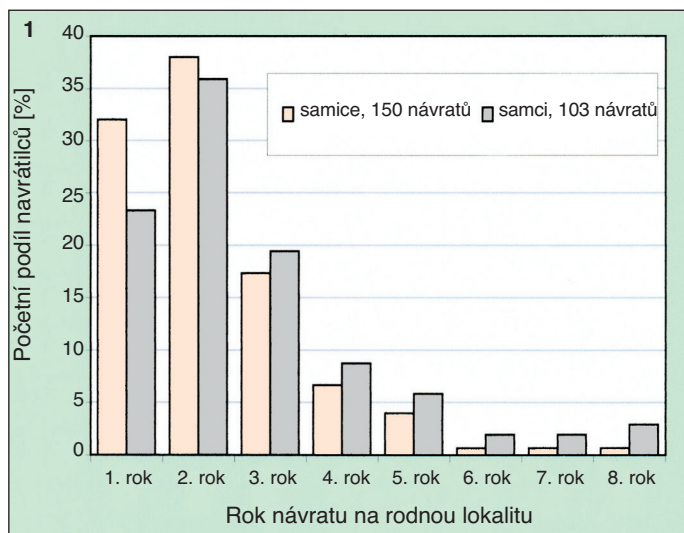
Interiér lesních porostů na hnízdišti lejska bělokrkého v Dlouhé Loučce–Sovinci v Nížkém Jeseníku (1. 5. 2000)

113 hnízd byl na svém rodišti kontrolován pouze jeden z vylhnutých sourozenců. Z 31 hnízd se vrátilo po dvou sourozencích, ze čtyř hnízd po třech sourozencích a ze dvou hnízd se vrátilo po pěti sourozencích. V obou případech, kdy se vrátilo pět sourozenců, bylo zastoupení pohlaví 3:2 ve prospěch samců. Z toho jeden případ pěti sourozenců znamená návrat všech mláďat z jednoho hnízda. Pět sourozenců, kteří byli okroužkováni v budce č. 52 v r. 1997, bylo kontrolováno v následujících pěti letech při hnízdění 50 až 1 000 m od své rodné budky.

Nejvíce zde narozených navrátilců — domorodců (37 %) bylo na svém rodišti kontrolováno až ve 2. roce po svém narození, a to o 9 % více než v 1. roce. Z toho je zřejmé, že určité množství jedinců lejska bělokrkého v 1. roce po narození hnízdí mimo svoji rodnou lokalitu, nebo v 1. roce nehnízdí vůbec. Také víceletí jedinci narození na zdejší lokalitě hnízdí pravděpodobně na jiných hnízdních lokalitách v blízkém či širším okolí. Lze tak usuzovat z více zjištění podobných následujícímu: Samice s číslem kroužku U-7474 se narodila na sledované lokalitě v r. 1980, v letech 1981 a 1982 nebyla na svém rodišti zjištěna, v letech 1983 a 1984 na rodné lokalitě hnízdila, v letech 1985 a 1986 opět nebyla na

*Nahoře samice lejska bělokrkého (*Ficedula albicollis*) s identifikačním kroužkem na levém běháku (noze) a s potravou pro mláďata ♦ Samec lejska bělokrkého s potravou pro mláďata, dole. Snímky M. Krále*

Obr. 1 Návraty lejska bělokrkého (*Ficedula albicollis*) na rodnou lokalitu v 1.–8. roce po narození ♦ Obr. 2 Počet ptáků narozených na lokalitě, kteří se vrátili (v %), z počtu okroužkovaných zdárně vylétnutých mláďat v daném roce ♦ Obr. 3 Zastoupení navrátilců a přistěhovalců v rodičovské populaci lejska bělokrkého na hnízdišti Dlouhá Loučka–Sovinec. Orig. M. Krále

rodišti zjištěna a v letech 1987 a 1988 zde opětovně hnízdila. Podle Sokolova (1976) se formuje vztah ke stanovišti u pvců do tří týdnů od vylétnutí z hnízda. V tomto období se mohou mláďata rozptýlit do okruhu i několika desítek km od místa svého narození a v následujících letech se vracejí hnízdit do této širší oblasti.

Nejvyšší věk 8 roků a 13 dnů byl zjištěn u samice s číslem kroužku U-7474, která byla kroužkována 18. 6. 1980 ve stáří 11 dnů a naposledy kontrolována 20. 6. 1988 při krmení mláďat ve vzdálenosti 1 000 m od své rodné budky. Nejstarší samec s kroužkem číslo T-136544 byl kontrolován ve stáří 8 roků a 11 dnů při krmení mláďat ve vzdálenosti 800 m od své rodné budky.

Kontrolou 353 odchycených dospělých samců a samic v letech 1986–1988 a 1998

až 2000 bylo zjištěno (obr. 3), že rodičovskou populaci tvoří z 25 % navrátilci, z 25 % dřívější přistěhovalci (hnízdí zde již nejméně podruhé a nepocházejí z této lokality) a z 50 % nových přistěhovalců (hnízdí zde poprvé a rovněž nepocházejí z tohoto hnízdiště). Z toho struktura samčí populace měla hodnoty 26 % navrátilců, 26 % dřívějších přistěhovalců, 48 % nových přistěhovalců a samičí populace 25 % navrátilců, 24 % dřívějších přistěhovalců a 51 % nových přistěhovalců.

Mezi přistěhovalci na této lokalitě byli v jiných letech podle kroužků identifikováni jedinci, kteří se narodili na lokalitách Leština, Hynkov a Velký Kosíř, tj. ve vzdálenosti 19–35 km od hnízdiště Dlouhá Loučka–Sovinec. I tato zjištění podporují předpoklad, že vtištěným domovem nemusí být pouze místo vylétu z hnízda, ale i jeho širší okolí.

Ceny časopisu Živa za rok 2005

Slavnostní předání cen časopisu Živa za nejlepší články roku 2005 proběhlo 26. 4. 2006 v reprezentačních prostorách Akademie věd ČR v pražské vile Lanna (viz 3. strana obálky). Ceny přišli předat předseda AV ČR prof. RNDr. Václav Pačes, DrSc., děkan PřF UK a předseda redakční rady časopisu Živa prof. RNDr. Pavel Kovář, DrSc., předseda Ediční rady AV ČR PhDr. Martin Steiner a její místopředseda doc. Ing. Jan Krekule, DrSc., RNDr. Jitka Radová z Ministerstva životního prostředí a jednatelek Nadace Živa Mgr. Šárka Orlíková. Ocenění převzali následující autoři:

Purkyňova cena:

Martin Košťák: Coleoidea — živoucí fosilie? I. a II.

Zvláštní ocenění časopisu Živa:

Josef Fulka: Klonování savčího embrya (1.–3.)

Cena Živy (25–30 let):

Adam Petrussek: Zoologické krásy Jadrana. Žahavci I. a II.

Cena Živy — Junior (do 25 let):

Jana Vaňková: Jak rostliny osidlují opuštěná odkaliště?

Cena Antonína Friče:

Daniel Stančík: Květy „země lidojedů“ (I.–VI.)

Laureáty prvních čtyř cen volí redakční rada a členové redakce. Při rozhodování zvažují několik kritérií: originalitu námětu — velmi jsou ceněny články, které vycházejí z vlastního výzkumu a seznamují tak

čtenáře s aktuálním děním v české vědě, dále pak srozumitelnost textu a kvalitu obrazového doprovodu.

Kvalitních článků však vyšlo v loňském ročníku skutečně mnoho. Vysoce hodnoceny tak byly kromě oceněných i další — z návrhů na Purkyňovu cenu je třeba zmínit zejména Neviditelný svět mikrobiologů autorů Z. Palice a J. Haldy, z návrhů na Zvláštní ocenění pak Zoologické krásy Jadrana (A. Petrussek a kol.) a Květy „země lidojedů“ (D. Stančík). Mezi vážnými kandidáty na Cenu Živy v kategorii 25–30 let byl také článek Trojmezenský prales — realita nebo mýtus? (M. Svoboda), v kategorii do 25 let příspěvky dva: Chudozubí savci — tvrdý oříšek savčí fylogeneze (J. Robovský) a Za co všechno vědíme genomovým parazitům (M. Matoušková).

O ceně Antonína Friče jako každý rok rozhodli v anketě sami čtenáři. Ze všech došlých anketních listků bylo vylosováno pět čtenářů, kteří získají knihu V. Zeleného Rostliny Středozemí z nakladatelství Academia: M. Pechancová (Česká Třebová), P. Jonáš (Litomyšl), L. Krejcar (Jablonec nad Nisou), M. Šandera (Jičín) a J. Večerka (Prostějov). Všem hlasujícím děkujeme.

Poděkování také patří Nadaci Živa, díky níž jsou Cena Živy a Cena Živy — Junior honorovány 10 tisíci korun. Nadace tak poskytuje podporu studentům a mladým vědcům, kteří mají zájem o popularizaci své práce.

Redakce